

Erkin A'zam

Anoyining jaydari olmasi

(hikoya)

U har yili xuddi bir paytda — yerdan qor ketib, tentak shamollar esa boshlagan ko'klam kunlarida kelardi; shamollarga qo'shilib, shamoldek to'polon bilan kirib kelardi. To'satdan. Yelkasida — ha, qo'lida emas, yelkasida — ikki tarafiga ham «Barnaul» deb yozilgan pachoq chamadon, chap ko'zini qisinqiragancha qarshingizda beo'xshov tirjayi-ib turadi. So'ng, chamadonni harakatsiz buyumdek bir chetga uloqtiradi-da, qulochlarini keng yozib, bolaligingizni yodga soladigan, bolaligingizdek sho'x, bolaligingizdek beg'am ovozda hayqiradi:

— Chantrimore-e!

Siz esa — uni ko'rganingiz zahoti g'am bosib, tashvishga cho'masiz: xayr endi, osuda kunlarim! U hali shunday g'ala-g'ovurga ko'mib yuboradiki! Biroq ayni damda, har ikkalangiz uchun qadrli, shartli bu g'alati taomilni buzishga haqqingiz yo'q.

— Kalamakatore, — deysiz istar-istamas. — Yana keldingmi? Yana o'qishgami?

— Senginaning jonginangga tegishga! — deydi u va battar g'ashingizni qo'zg'amoqchidek, belingizdan mahkam ko'taradi, aylantiradi. — Ha, jo'ramdan-da, jurajonimdan-da!

Uyga kirilgach, egasidek betayin — qulflansa ochilmaydigan, ochilsa qulflanmaydigan antiqa chamadon ming bir amal-taqal bilan ochiladi. Xona kuzaki olmalarning hidiga burkanadi. Bir yog'i qirmizi, bir yog'i xol-

xol, bandining tubi qizil qumga to'lgan olmalar; ko'rimsiz, jaydari olmalar. Bolaligingiz olmalari, bolaligingiz hidlari. Boshingiz aylanib ketadi. Ko'p narsa birdan esingizga tushadi, entikasiz. Shu tobda uni quchoqlab olgingiz, «Jo'rajon!» degingiz keladi. Ammo, nimadir, — boyagi g'ashlikmi, g'ururmi yo'l bermaydi, ijirg'anib so'raysiz:

— Nimaga kelding, Ramazon? Bari bir kirolmaysan-ku?!

— Kirsam-chi? — deydi u yana chap ko'zini qisinqiragancha tirjayib. — Kirsam-chi?

— Kirolmaysan! Xudoga ham, bandasiga ham ayon!

— Mayli, jo'ra, buyam bir gap-da. Mana, sen o'qiyapsan-ku, bo'ladi-da menga shu. Qo'y-e, manavi olmalarga qarasang-chi! Bunaqasi Bog'i Eramda ham bitmaydi! So'ngra u chamadonini titkilab, o'n qavat dag'al qog'ozga o'ralgan allanimani chiqaradi: — Mana buni enang berib yubordi, suzma-chakki. «Chalob qilib ichsin, chanqog'i bosiladi, — dedi. — Shaharlik qizlardi ketidan yuguraverib tomoqqinalari qaqrab ketgandir bolaginamning», dedi.

Chamadon, o'sha ma'lum va mashhur chamadon tag'in talay hiylayu hangoma bilan yopiladi. Bu chamadonni u harbiy xizmatdan olib kelgan edi. Kelishi ham qiziq bo'lgan. Xuddi hozirgidek to'satdan paydo bo'lib qolgan. Xizmat qilgan joyi — Barnaul haqida vaysayverib kechasi bilan uyqu bermagan. O'sha yerda tug'ilib, o'sha yerda o'sgan kabi gapirgan gapi nuqul — «Bizda Barnaulda unaqa, bizda Barnaulda bunaqa». Ovoziga ohang berib, ruscha so'zlar qo'shib gapirganiga nima deysiz! Ensangiz qotib jerkiganingizdan keyingina bir tirjaydiyu yana azalgi tovushi bilan shang'illab gapira boshladi. Ertalab yuzingizga ko'pik chapiyotganingizda, «E, salaga, zelen!» deya ustarani qo'lingizdan olib harbiychasiga soqol qirishni ko'rsatdi; sip-silliq bo'lib qolgan iyak-chakaklaringizga chamadonidagi askarlik atiridan sepib qo'ydi.

O'shanda u — harbiy xizmatdan qaytayotgan odam — uch-to'rt kun bemalol Toshkentda yurgan, bir oqshom dabdurustdan «Barnaulga ketaman!» deb turib olgan edi. «Esing joyidami, xizmatni tugattan

bo'lsang, Barnaulda nima bor senga?» «E—e, uyga borgim kelmayapti. Bir xat olgan edim...» Ammo qanaqa xatligini aytmagan, qiyin-qistov bilan, bo'ynidan bog'lagandek arang jo'nagan uyiga. Endi ham o'qish bahona har kelganida «Bir yoqlarga ketsammikan, jo'ra?» deb qoladi o'z-o'zidan ma'yus tortib. «Ha, tag'in Barnaulmi? — deysiz ensangiz qotib. — Xudo ursin, miyang xato sening, Ramazon!» «To'g'ri aytasan, jo'ra, xato. Nima shunday, o'sha yoqqa ketgim kelaveradi-da. Ey-y, sen tushunmaysan!»

... Ramazon chamadoni qirrasiga o'tirib olib, «Quloq sol», deydi-da, shang'illaganча gap boshlaydi:

— Boysundan gapiramiz! Toshkentda uloqib yurgan boysunlik musofirlar uchun beriladigan eshittiritimizni boshlaymiz! Ona shahringiz yangiliklari bilan tanishing!

Ashur kal eskilik sarqiti sifatida nosdan voz kechib, zamonaviylikka intilib sigaretga o'tibdi («Koshki foydasi bo'lsa, telpakni tashlab, shlyapa kiyganida ham bari bir hammaga ma'lum: boshi yaltiroq kal!»); o'zining bobosi ko'knorning kayfida momosi bilan g'ijillashib, ammasining chorbog'iga ko'chib ketibdi («Meni boshqa narsa o'ylantiradi. Ukkag'ar boboning bir sandiqchasi bor. Boshining ostiga qo'yib yotardi doim. Gap ko'p-da unda. Olib ketdi! O'shandan umid katta edi».); Esonberdiev, o'sha g'uddaygan «Esonberdiev-hukumat», Boysun tarixidagi battol milisa, iste'foga chiqqach, Qo'rg'onchadagi nafasi o'tkir mulladan bir oy eskicha saboq olib, dastor o'rab qaytibdi, hozir xatmi Qur'onu chilyosingacha usiz o'tmas emish («Bir kuni xudoyiga ketayotib boshida salla, qo'lida aso, milisaxona oldidan o'tganda chest berib yuboribdi».)...

Ramazonning hangamalarini tinglarkansiz, Boysun oralab yurgandek, ajabtovur odamlar to'dasiga kirib qolgandek bo'lasiz.

— Tur endi, ko'cha aylanaylik, — deydi u «yangiliklari»ni aytib tugatgach.

— Seni bi-ir lag'monga to'ydiray, to'rt tiyinlik «dumba-jigar» somsadan yeyaverib oshqozoning kalla-pochaga to'lib ketgandir. Menga qara, to'rt tiyin-to'rt tiyin yig'ib, shu somsachiga bir haykal qo'ysalaring-chi, a?

Maslahat-da buyam. Beshyog'ochning o'-o'rtasiga! Tatigan tuzingga tovon-da.

Ramazon turish-turmushi bilan shaharga yarashmaydi, shaharga sig'maydi. Unga qo'shilib ko'chaga chiqqani ham uyalasiz. Yurgan yo'lida lakalov qiliqlar qilib, Hammani o'ziga qaratib, shang'illagancha allanimalarni vaysab ketaveradi. Lug'ati ham antiqa: tramvayni «uch tiyinlik» deydi, taksini — «pulyutar», restoranni — «registron». Xudo deng, yo'lda suratxona uchramasin — tilla topgan tentakdek qichqirib yuboradi u:

— Ana-a!... Yur, jo'rajon, bir portretga tushaylik!

— Portretni nima qilasan?

— Esdalikka-da. Bir kun katta odam bo'lib, bur. ning ko'tarilib ketsa, «Mana, ikkovimiz jo'ra edik» deb o'zingga ko'rsataman.

— Ko'rsatsang nima bo'ladi?

— Uyalib, burning yana... joyiga tushadi.

— Gapni qarang, burnim joyiga tushar emish! — deyman uni ermaklab.

— Xo'sh, qanday turmoqchilar suratda?

Ramazon ko'chaning o'rtasida tomosha yasab, zavq bilan tushuntira boshlaydi:

— Sen o'tirasan, to'g'riga qarab. Men tepangda tik turaman, mana bunday. O'ng qo'lim sening yelkangda, ko'zim chap bilagimdagi soatda bo'ladi. Ikki jo'ra! Qalay, zo'r-a?

— Qo'ysang-chi, — deyman, uylarining to'riga osig'liq — otasi quroldosh og'aynisi bilan xuddi shunday holatda tushgan surat ko'z oldimga kelib.

— Bobom zamonidan qolgan poza-ku bu!

— Bo'lmasa, yur, sening fozangga tushamiz, jo'rajon, padrushka qilib...

Ramazonga hammayoq — o'ziniki, ko'rgan odami — amnavachchasidek sinashta, darrov gap qo'shib, apoq-chapoq bo'lib olaveradi. Oshxonada

navbatga turganida duch kelgan kimsaga: «Ho‘v jo‘ra, anavi joyni band qilib, choy-poy tayyorlab turing», deyishi hech gap emas. Muqarrar mojaroni kutganingizda ahvol boshqacha bo‘lib chiqadi: haligi kishi bir zum Ramazonga baqrayadi-yu, allanechuk itoatkorlik bilan bo‘sh choynak qidirib ketadi. Ramazon ham qarzdor bo‘lib qolmaydi: u qiladi, bu qiladi — o‘sha zahoti uning ko‘nglini oladi. U xo‘jalik do‘koniga kirib boshog‘riq dori so‘rashi ham mumkin, xotirjam bo‘ling — albatta topib berishadi. U qo‘pol qilib so‘raydi — unga muloyim javob qaytarishadi.

Ana shunday bizning Ramazon! U bir gal hatto Toshning ham kapalagini uchirgan!

Beshyog‘ochda Tosh degani bo‘lardi, bezorilarning bezorisi. Rostmi, yolg‘onmi, «Pichoqlashib, uch marta qamalgan, tog‘asi kattakonlardan, o‘sha qutqargan», deyishardi. O‘zi maroq bilan eslarmish: «Hi, shundoq qilgan — Hazillashib qo‘yganmiz-de». Xudo ham turqni o‘ylab bergan: kalla tarvuzdek, qorin — tarvuzcha, barra — korsonning o‘zi, sergo‘shlikdan ko‘zlar ko‘rinmaydi, tilla tishlar doim tomoshaga irshayib turadi. Kattayu kichik uni «aka» deyishga majbur, o‘zi esa hammani, avji kelsa, otasi tengini ham sensirayveradi. Bir to‘da «shotiri» bilan ertayu kech kinoteatr oldida pista chaqib, o‘tgan-ketganni tergaydi. Borib yetti bukilib ko‘rishmasangiz — kun yo‘q. «Hi, o‘qivossanlarmi? — deydi, ko‘zi boshqa yoqda, ko‘kimtir yozuvli biqqi barmoqlarining uchini cho‘zib. — Malades, o‘qilaring. O‘qib bo‘llaring-de, quyonni rasmini chizlaring».

Ramazon ana shuning kapalagini uchirdi. Kinoteatr yonidan o‘tishda men yugurgilab borib Toshga qo‘l uzatdim. U «Hi, o‘qivossanlarmi?» dediyu to‘rt-besh qadam narida turgan Ramazonga ko‘zi tushdi.

— O‘vv, kelmaysanmi mana bundoq!

— Nima deysan? — Ramazon, kaftida nos, oyoqlarini kergancha beparvo g‘o‘ddayib turardi. — Gaping bo‘lsa, o‘zing ke!

O‘lding, Ramazon, hozir dabdalang chiqadi!

Ajabo, Tosh men bilan tezgina xayrlashdi-da, unga xavfsirab qaray-qaray zipillagancha kinoteatrga kirib ketdi. (Negadir bu safar yonida sheriklari

yo'q edi.) Tosh, kallakesar Tosh qo'rqdi! Umrida chumchuqqa ozor bermagan nimjongina Ramazondan qo'rqib qochdi! (U keyin bir kuni mendan so'radi: «Anuv og'ayning ja-a anaqa-ku, a, kim edi?» Loqaydgina javob qildim: «E, o'zi shunday. To'rt marta qamalib chiqqan-da. O'shanda ham qamoqdan kelayotgan edi». Shundan so'ng Tosh men bilan yuzimga qarab, quyuq so'rashadigan bo'ldi.)

Bu haqda Ramazonga gapirganimda u rostakamiga ajablandi:

— Nimasidan qo'rqaman? Beshyog'och enasining mahriga tushganmi?

Ana shunday bizning Ramazon!

Malika ikkimizga boshlab oq fotiha bergan ham shu — Ramazon. Endigina tanishgan, kinoteatrlarga qatnab yurgan kezarimiz edi. «Yur, sening ham madaniy saviyang oshsin», deb bir gal Ramazonni teatrga ergashtirib bordim. Madaniy saviyasi oshgan-oshmaganini bilmadim-u, yugurdi-eldi — bilek topib bizni xursand qildi, tanaffus mahali shampanu muzqaymoq ulashib, Malikaning ko'nglini topdi. Ammo bir vaqt tomdan tarasha tushgandek, unga qarab salmoqlangancha «Keli-in, endi-i, bizning Boysunlar ham yomon joy emas», deb qolsa bo'ladimi! Xijolatdan muzlab ketdim. Malika jimgina kulimsirab qo'ydi. Teatrda keyin uyiga kuzatayotib, Ramazonning qo'polligi uchun uzr so'raganimda, u «Do'stlaringiz ichida eng yaxshisi shu ekan», dedi.

Bizning Ramazon ana shunday!

U har yili o'qishga kirmoqchi bo'lib keladi. Kelgani bilan koshki imtihonni o'ylasa — karavotim ostidagi, burnog'i yil o'zi tashlab ketgan darsliklarni bir-bir qo'lga oladi-yu, ochib ham ko'rmay qaytib joyiga uloqtiradi.

— Gurungdan ber-e, jo'rajon! — deydi shang'illab.

— Ramazon, kirolmasliging aniq, yaxshisi — ket,— deyman jahlimni bazo'r yutib. — Sen, senki kirsang, men tashlab ketaman shu o'qishini, xudo ursin! Maktabda qanday o'qiganing dunyoga doston-ku!

— Hay, hay, men kirmasam kirmayin-u, lekin sen unaqa qila ko'rma — Toshkent shoirsiz qoladi-ya! — deydi u qo'llarini ko'ksiga qo'ygan ko'yi yasama tazarru bilan. Keyin hiringlaydi: — Algebradan «besh» olganim esingdami?

Esimda, Ramazon bir gal darsda odatdagidek «javob» berganida, ya'ni churq etib og'iz ochmaganida devonafe'lroq matematika muallimimiz «Haydarov, bugun men sizga «a'lo» baho qo'yaman, shuncha yil maktabda o'qib armon bilan ketmang-da», deya unga chindan ham «besh» qo'ygan edi...

Ramazon tong saharda — hali men shirin tushlar ko'rib yotgan paytda turib, nonushtaga Beshyog'ochdan «dumba-jigar» somsa va qatiq olib keladi. So'ng radioni vang qilib qo'yib, changitgancha xonani supurarkan, xunuk, yoqimsiz tovush bilan hamma qo'shiqqa bir xilda «jo'r bo'ladi».

Xush qol endi-i, Zuhroxonim,

Ayro tushdi-i bu jo-on sendan...

Nonushtadan keyin men o'qishga jo'nayman, Ramazon ko'cha aylangani chiqadi. Goho shu bo'yi uch-to'rt kun ketadi. Bir kuni darsdan kelsam — mushshayib qotgan non kavshab o'tirgan bo'ladi. — Qayoqda eding?

— E, yuribmiz-da.

So'ng, o'tirib-o'tirib Barnaulga jo'namoqchi bo'ladi aldab-suldab yo'ldan qaytaraman.

— Nima qilay bo'lmasa, jo'rajon, ayt?

— Uyga jo'na.

— Qanday ketaman?

— Qanday ketarding — bilet olasanu poezdga chiqasan.

— Tekin bilet kerak-da menga.

— Ie, puling ko'p edi-ku?

— Endi yo'q-da, jo'rajon, nima qilay? Qeyinroq eshitib qolaman.

Ramazon hamshahar studentlarimizdan bir-ikkitasini topib, bor puliga o'shalar bilan yallo qilgan, ularga osh bergan. Oshini yeb bo'lgach, miriqib-miriqib bu anoyi-ahmoqning ustidan kulishgan. Qo'shilishib o'zi ham kulgan. Endi esa yo'lkiraga pulni mendan undirmoqchi!

«O'qishga kiraman!» deya kerilib kelgan azamat, imtihon tugul, kitobning ham yuzini ko'rmay, qanday paydo bo'lgan bo'lsa, shunday jo'nab qoladi: to'satdan.

— Akangning safari qaridi, jo'rajon!

— Ketganing rost bo'lsin! Endi kelib ovora bo'lib yurma!

— Kelasi bahor kutaverasan!

Ana shunday bizning Ramazon!

Xudo omadni ham o'lchab, misqollab berar ekan. U bir ketsa... hammasi ketar ekan. Ramazonni qamalgan, deb Toshga maqtaganimda farishtalar kaftlarini keng yozib, «Omin!» demoqqa shaylanib turishgan ekan: Ramazon qamaldi!

Bu safar ham u odatdagidek bir chamadon va bir to'rxalta olma bilan kelgan edi. Malikaga o'zi otgan tulki terisini sovg'a qildi — bulturgi va'da. Biz-nikida ikki kun turdiyu o'zicha bir balolarni valdiray-valdiray, chamadonini ko'tarib allaqayoqqa g'oyib bo'ldi. Oradan uch kunmi, to'rt kun o'ttach, menga militsiyadan chaqiruv qog'ozi keldi.

Ramazonning jo'rasi ekanim — go'lligim, soddaligim basharamga bitilgan shekilli, tergovchi — sarg'ishdan kelgan, ko'kko'z kishi meni kutilmagan dag'dag'a bilan qarshi oldi:

— Sizni qamoqqa olamiz, og'ayni!

Ko'z oldim qorong'ilashib ketdi. Ishga kirganimga bir yil ham to'lgani yo'q, Malika bilan to'yimiz o'tgan yozda bo'lgan, u hozir uyda o'tiribdi — o'g'ilmi, qizmi kutyapmiz. Shunday bir paytda... Nega? Nima sababdan?

Tergovchi sababini aytdi.

Bundan besh kun oldin Haydarov Ramazon uch chamadon olmayu anor va ikki quti uzum bilan Novosibirsk poezdiga chiqayotgan mahalda qo'lga tushibdi («Jo'ra, bir Barnaulga borib kelay deyapman. Tomoshaga. Xizmat qilgan joylarim, sog'inibman».) Pastda ular ikki kishi ekan, kupeda esa to'satdan bittasi g'oyib bo'lib qolibdi.

Dastlabki tergovning ko'rsatishicha, qochgan chayqovchi — ishboshi. O'sha men emishman!

— Kim aytdi, kim? Isbotlang! — deya joyimdan turib ketdim.

— Kim aytardi, sherigingiz — Haydarov!

La'nati Ramazon! O'zing tushgan chohga meni ham tortmoqchi bo'libsanda? Nomard, chayqovchi!

—Chaqiring! Yuzlashtiring! — Shosha-pisha yonimni kavlab, xizmat guvohnomamni tergovchining oldiga otdim: — Mana, ko'ring!

Tergovchi unga anchayin bir ko'z tashladiyu qaytib qo'limga tutqazdi, sinovchan tikilib so'radi:

—Og'ayningiz avval ham chayqovchilik bilan shug'ullanarmidi ?

Shunda og'zimdan chiqqan gap uchun o'zimni hech qachon kechirmasam kerak:

— Shug'ullangan bo'lsa bordir, men qayoqdan bilay? U og'aynim emas, shunchaki hamqishloq, hamshaharmiz.

— Shunaqami? U sizni og'aynim, yaqin og'aynim, dedi-ku?! Hozir olib kelsam, og'aynim emassan, deb yuziga ayta olasizmi?

— Bo'pti, sizga ruxsat, — dedi tergovchi chaqiruv qog'oziga imzo chekib berarkan, sovuqqina bir ohang-da. — Iloji bo'lsa, uyidagilarga xabar qilib

qo'ysangiz — kelasi jumada sud. Ha, shoshmang. U siz haqingizda hech nima degani yo'q. «Og'aynim bo'ladi, ikki kecha uyida yotdim», dedi, xolos. Keyin tergovchiga anqayib qaradim.

Sudga ikki kun qolganda — kuyadori hidi anqib turgan kostyumiga urushda olgan medallarini taqib ramazonning otasi va sovxozda shofyorlik qiladigan akasi yetib keldi.

Ota ko'rgan odamiga nuqul bir gapni takrorlaydi:

— To'ydan qochib kelib edi. Tog'asining qiziga ko'ngli yo'qmi, to'ydan gap ochdingiz — o'qishni bahona qilib, Toshkandga jo'naydi. Armiyadan qaytganidan beri shu ahvol. U yoqda enasi og'ir yotibdi, «Ulimning mavridginasini ko'rmay ketadigan bo'ldim-da», deb chirqillagani-chirqillagan. Bozor bormoq tugul og'zidagini eplab yutolmaydigan bolaning bu ishini qarang endi!

Tajangroq akaning battar tajangligi tutadi:

— Shuningizni o'zi boshdan erakalatib yubordingiz-da, ota! Oyog'iga kishan urib bo'lsa ham, to'yni boshlash kerak edi. Bu muttahamga nima yetishmasdiki, bizni bunday sharmanda qilib o'tiribdi!

Ota turib-turib mendan noliy ketdi:

— A, jiyanjon-a, siz-ku o'qigan, esliroq edingiz, jo'rangizni yo'ldan qaytarmabsiz-da! Nima kasofat urdiki...

Ramazonning sudi ham o'ziga o'xshadi — qip-qizil hangoma! Sudya — ko'zoynak taqqan, o'rta yoshlardagi barvasta ayol — yigirma yil shu sohada ishlab, bunday antiqa sudni ham, bunaqa g'alati sudlanuvchini ham ko'rmagan bo'lsa kerak. Butun sud davomida u ishni harchand yengillashtirishga urinmasin (otaning ko'kragidagi medallar, onaning og'ir yotgani to'g'risidagi spravkayu boshqa ijobiy qog'ozlarning xizmati tufayli bo'lsa kerak), ayblanuvchining o'zi unga sari battar chalkashtirar, chigallashtirar edi. Ramazon hozir ayblanuvchidan ko'ra ko'proq qiziqchiga, o'zini atay merovlikka soladigan tsirk masxaraboziga o'xshardi. Sochi tap-taqir olingan, egnida — yotgan joyidagi allakimning ola-

bula, yoqasi ochiq bachkana ko'ylagi, Qo'llarini orqaga qilgancha burchakda allanechuk kulgili tarzda qo'qqayib turibdi. Go'yo bu yerda bo'layotgan gaplarning unga sira aloqasi yo'q — to'planganlarni shunchaki kuldirishi, maroqlantirishi lozim, xolos Savolni tushunmagandek ko'zlarini pirpiratib, xonadagi yigirma chog'liq odamga bir-bir qarab chiqandan so'ng shiftga tikilgan ko'yi shunday bir gapni aytib yuboradiki, sudya ko'zoynagini qo'lga olib baqrayib qoladi: goh yelkasini qisadi, goh boshini changallaydi. Boshqalar ham shunday. Ramazonning o'zi esa menga qarab xijolatomuz iljayib qo'yadi. Tergov beraveriga joniga tekkanmi yoki birga yotgan tajribali sheriklarining turli-tuman yo'l-yo'riqlari gangitib tashlaganmi, xullas, uni qandaydir jin chalgani aniq edi.

— Ayblanuvchi Haydarov Ramazon, oldin ham shu ish bilan shug'ullanganmisiz? — deb so'raydi sudya.

— Men, Haydarov Ramazon, 1950 yili Boysun rayonida tug'ilib edim. Keyin... — deya tutilib qoladi.

— Ayblanuvchi Haydarov, hech kim sizdan tug'ilgan yilingizni so'rayotgani yo'q. Oldin ham chayqovchilik qilganmisiz, deyapman?

— Keyin maktabni bitirib, Sovet Armiyasi safida xizmat qilib edim. Keyin bo'lsam...

— «Keyin, keyin»... — Sudyaning ensasi qotdi. — Hayda-arov! Bu gaplar hammasi mana — ishingizda yozilgan. Siz bizga ayting: avval ham qilganmisiz shu ishni?

— Qanaqa ishni?

— Uf-f! Chayqovchilik-da!

— Yo'-o'q... E, qilganman, qilganman.

— Iya, dastlabki tergovda «Chayqovchilik bilan shug'ullanmaganman», degan ekansiz-ku?

— Shug'ullanmaganman-da o'zi.

- A, hozirgina nima dedingiz?
- Shug'ullanmaganman, desam... ishonasizmi?
- Uf-f... Ayting-chi, sherigingiz kim edi?
- Sherigim, sherigim... bilmayman... yo'q edi.
- Shuncha yukni bir o'zingiz qanday ko'tarib chiqdingiz poezdga? Biror kishi yordam bergandir?
- Hech kim yordam bergani yo'q, o'zimiz... e, o'zim! Nima, chamadon ko'tarib yurish qiyinmi? Ichida to'rt-besh kilogina olmasi bor edi, xolos.
- Menga qarang, Haydarov, uch chamadon va ikki quti bilan qo'lga tushgansiz-ku? Qolganlari kimniki edi bo'lmasa?
- Demak, ular boshqa shaxsga tegishli bo'lgan. Organ odamlari kuzatayotganini sezib, u sizga tashlab qochgan, shundaymi? A, Haydarov?
- Shunday... E, yo'q-yo'q, meniki edi, meniki!
- Ayblanuvchi Haydarov! Esingizni yig'ib oling. Yo tob-pobingiz yo'qmi? Qaeringiz og'riyapti, ayting, sud majlisini to'xtataylik.
- Ebi, nimaga? Soppa-sog'man.
- Bo'lmasa ayting: buncha uzumu anorni ko'tarib qayoqqa ketayotgan edingiz? Nima maqsadda?
- Shunday, aylanib kelgani. Barnaul — xizmat qilgan joyim. Zo'r joy, og'anilarim ko'p u yerda.
- Shuncha narsani og'aynilaringizga olib borayot-gan ekansizlar-da?
- Yo'g'-e, men ularga to'rttagina olma olgan edim, bo'ldi. Quruq bormayin deb.
- Uzum bilan anor-chi? Ularni sotmoqchi bo'lgansiz-da?
- Nega sotaman? Axir u... Bilasizmi, men Barnaulga...

— E, Barnaul, Barnaul!.. Olmani qaerdan oldingiz?

—Qaeringiz nimasi? Chorbog‘dan-da. Kuzda boring, chorbog‘imizga to‘lib yotadi, yerga to‘kilib.

—O‘sha yoqdan olma ko‘tarib kelish shartmidi? Sovg‘aga ekan, Toshkentdan olaqolsangiz bo‘lardi-ku?

— Bu yerning olmasi bo‘lmaydi-da, taxir, dorining ta‘mi keladi. Bizda shunday bir olma bor, Boysunning olmasi, «jaydari olma» deymiz. Boshqa joylarda bitmaydi unaqasi. O‘zi ko‘rimsizrog‘-u, lekin shunday shirin, shunday shirin, yesangiz...

— Mayli, mayli, Haydarov, keyin yeymiz olmani...

— Zo‘r olma-da lekin. Bu, hozirgi olmalaringizning bari buzilib ketgan. Har baloni payvand qilaverib aynitib yuborishgan-da. Faqat bizlarda qolgan unaqasi. Men o‘zim olmani uncha yaxshi ko‘rmayman. Yesam — ko‘nglim ayniydi.

— Ha-a, demak, olma o‘zlaringizniki, uydan olib kelgansiz?

—Ie, ishonmasangiz, ana — otam o‘tiribdi, akam o‘tiribdi, jo‘ralarim — so‘rang! Ka-atta olmazorimiz bor! Yo to‘rt kilo olmaga ham spravka olib kelaymi?

— Bo‘pti, bo‘pti, ishondik. Demak, siz uyingizdan to‘rt-besh kilo olma olib, o‘sha o‘zingiz aytgandek, hech joyda bitmaydigan antiqa olmadan olib, birga xizmat qilgan og‘aynilaringizni ko‘rib kelgani Barnaulga jo‘nagansiz. Bittagina chamadon bilan, bittagina! A, qolgan narsalar kimniki edi — uzum, anor?

— Uka, tushunsangiz-chi, biz sizga yordam qilmoq-chimiz. Yaxshilab o‘ylab, to‘g‘risini ayting. Taqdiringiz hal bo‘lyapti, axir!

— Opajon, bir marta kechiring!

— Men sizga «opajon» emasman!

— O'zingiz «uka» deyapsiz-ku, men nima deyin sizni? Otingizni bilmasam, familiyangizni bilmasam...

— Otimni bilishingiz shart emas. Men siz uchun — grajdanin sudyaman!

— Men ham grajdanman.

— Yo'q, siz endi — ayblanuvchisiz, aybdorsiz!

— Men... aybdorman?! Aybdorman, kechiring...

Sudya ko'zlarini qattiq yumib, boshini changallagancha sarak-sarak qildi.

Bu gaplar hammasi tushimda kechayotgandek edi. (Tushda bo'lmay, hayotda ham shunaqasi bo'ladimi, axir!)

Hukm o'qildi. Chayqovchilikda ayblangan Haydarov Ramazon bir yilga ozodlikdan mahrum etildi.

U bo'ynini qiyshaytirgancha mung'ayibgina turardi. Hukmni eshitib asta boshini ko'tardi, nimadandir xijolat chekkan misol g'alati iljaydi! Iljaydi! Go'yo qamoqqa emas, bir yillik tomoshaga, dunyo bo'ylab sayru sayohatga ketyapti!

Suddan keyin xuddi bir mo'jiza ro'y berib, «Kechirasizlar, hazillashgan edik, Ramazonjon kecha tug'ilgan chaqaloqdek begunoh ekan», deya ozod qilib yuboradigan kabi, hovlidagi tut tagida to'dalanib turgan edik, tasodifan Toshga ko'zim tushdi. U qandaydir militsiya leytenanti bilan yurgan ekan.

— Hi, bundoq? — dedi oldimdan o'tayotib.

— Yana o'sha!.. — dedim ma'noli qilib.

— O'sha-ya! — U ko'rsatkich barmog'i bilan kekirdagini «kesib», «Nima, odam o'ldirganmi?» demoqchi bo'ldi.

— Shunga yaqin, — dedim bu gal kamtarlik bilan: kayfiyatim buzuq edi.

Tosh «Zo‘r ekan, tan berdim» degan kabi boshini dikillatib, leytenantning ketidan zipilladi. «Ramazondan qolishmaslik uchun to‘rtinchi marta «hazillashib» qo‘yganmi, kim bilsin...»

Bir payt qandaydir shang‘illagan ovoz qulog‘imga chalindi:

— E-ey, she‘ringni o‘qidim — gazeta berar ekan!

Ovoz kelgan tarafga qarasam — Ramazon! Qo‘llari orqada, ikki soqchining o‘rtasida yopiq mashina tamon ketyapti, ko‘zlari chaqnaydi: «E-ey, she‘ringni o‘qidim....»

«O‘l-a,— dedim ichimda,— shunday paytda mening she‘rimga balo bormi, o‘zingni o‘ylasang-chi! — lekin xudbinlik ustun keldi: — O‘qibdi-ya, o‘sha yerda o‘qibdi-ya!»

Ramazonning ortidan qarab qolarkanman, negadir uning sevimli qo‘shig‘i esimga tushdi: «Xush qol en-di-i, Zuhroxonim...»

— Jo‘rang qip-qizil g‘alcha ekan, — dedi sudga birga borgan yozuvchi do‘stim qaytishda. — O‘zini o‘zi qamatdi. — Chexovning «Yovuz niyatli kishi» hikoyasidagi Denisning o‘zginasi-ya! O‘qiganda shunaqa odamlar borligiga ishonmagan edim...

Kechqurun uyda Ramazonning otasi bilan akasini xo‘b kutdim, mendan domangir bo‘lishganmi yoki bu ko‘rgilikdan gangib Boysunga jo‘navorishganmi — kelishmadi.

Ramazonning qamaliganiga besh oy bo‘ldi. Besh oydirki, yursam ham, tursam ham — ichimda bir tugun, qattiq, ozorli tugun. Jonim chiqadi, Ramazonni so‘kaman, so‘kaman-u, ajabo, ko‘rgim keladi uni, ko‘rgim! Uning oldida o‘zimni aybdor sezaman. To‘g‘ri, u ko‘p g‘ashimga tekkan, meni ko‘p g‘alvalarga qoldirgan; balki muttahamdir, chayqovchidir, lekin bari bir — jo‘ram! Jo‘ram yotibdi. Qamoqda. Qanaqa joy ekan u?

Besh oy davomida undan uchta xat keldi. Ammo... uchalasi ham bittagina so‘zdan iborat: «Chantrimore!» Vassalom.

«Chantrimore» — Kalamakatore... Shodi garang... Bolaligimiz ertagi, zavqi, quvonchi. Maktabimizning yonida yashardi. Qachon qaramang, iljayib turadi. Basharasiga baqrayib so'ksangiz ham iljayardi — eshitmasdi, qulog'i og'ir edi. Qishin-yozin mudom bo'yin-boshini malla qiyiq bilan tang'ib, quloqchin bostirib yurardi. Oqshomlari eshigi og'zidagi supachada, go'yo hech kim eshitolmaydigan bir kuyni tinglayotgandek, ko'zlari chala yumuq, mudrab-chayqalib o'tirardi. Ahyon-ahyonda o'tkinchilardan birortasiga qarab «Chantrimore!» deb hayqirar, «Chantrimore!» desangiz, «Kalamakatore!» deb javob qaytarar edi. Hovlisi muyulishdagi pastlab ketgan torko'chaning adog'ida edi. Qish kunlari yer muzlaganda biz unga suv sepib, ko'cha og'zida Shodi garangning ishdan qaytishini poylardik. U bamaylixotir yurib kelib, xuddi kar emas, ko'rdek, oyna misol yaltirab yotgan sirpanchiqqa oyoq qo'yar va ana shu zahoti bor bo'yi ko'tarilib tushar, boshidagi quloqchin otilib ketib, o'zi sirg'algancha darvozasi tagiga borib qolar edi. Biz esa torko'chani qiyqiriqqa ko'mib yuborardik: «Chantrimore! Kalamakatore! Chantrimore! Kalamakatore!...» Shodi garang alpong-talpong joyidan turib, quloqchiniga qarab chopardi. So'ng ko'zlarini olaytirib, bizga po'pisa qila-qila hovlisi tomon yurar, hayal o'tmay, choponi barini olmaga to'ldirib chiqar va uni qorning ustiga qubba shaklida terib qo'yib, o'zi uyiga kirib ketar edi. Biz bitta-bitta sirpana borib, olmalarni qo'yin-qo'njimizga joylab, «Chantrimore! Chantrimore!» deya suron solgancha ko'cha boshiga qaytardik. Shodi garang esa darvozasidan boshini chiqarib hayqirib qolardi: «Kalamakatore! Kalamakatore!...»

Doim shunday bo'lardi. Biz doim torko'chaga suv sepib qo'yar, Shodi garang doim ko'ra-bila o'sha yerdan yurib uchib tushar, keyin turib bizga po'pisa qilar, lekin doim olma bilan siylar edi. Doim! Uning farzandi yo'q edi. Xotini bor, hovli-joyi bor, kattakon olmazor bog'i bor — farzandi yo'q edi.

Bir kuni kimdir meni telefonga chaqirib, «Tush pastga!» deb do'q qildi. «Kimsan o'zing?» dedim jahlim chiqib. Nogahon men sira kutmagan

shang'ı ovoz yangradi: «Chantrimore!» Yuragim gupillab ketdi. Qaerdan? Qanday qilib? Nahotki?..

Tushsam — ishxonamiz oldidagi xiyobonda birov ishshayib turibdi. Yuzi shishinqiragan, ko'zlari ich-ichiga cho'kkan, ko'ylak-shimi g'ijim bir kimsa, Ramazon.

— Ha?! — dedim hovliqib, tahlika bilan.

— Keldim.

— Qanday? Hali, hali ... vaqt bor-ku?

— Qochdim-da, jo'rajon, seni ko'rgim keldi. — U qulochlarini keng yozib yaqinlasha boshladi.

— Qochding?! — Men, to'g'risi, allanechuk irgandimmi, tisarildim va g'azab bilan baqirdim: — Yo'qol, ko'zinga ko'rinma! Meni tinch qo'y!

— Panjaradan kelgan odamniyam jo'rasi shunday kutib oladimi?

Uni qayta sud qilib, ochiqqa — majburiy xizmatga chiqarishibdi. Muddati bitguncha shahar yaqinidagi g'isht zavodida ishlarmish.

— Oqlashdi, jo'rajon, oqlashdi, — deya tinmay qirlardi u. — Aybim yo'q edi-da o'zi.

— Nega aybing bo'lmas ekan? Chayqovchi! Bizda begunoh odamni qamamaydi. Unaqa qonun yo'q,

— Mana, meni qamadi-ku? E, u yerdagi odamlarning gapini eshitib tursang, birontasiniyam tirnoqcha aybi yo'q. Lekin — bor, bor! Mana, o'zimni olaylik, aybim yo'q edi — bor chiqdi. Shunday gap-da. — Ramazon kaftini to'ldirib nos otdi. U qandaydir o'zgarib — jiddiylashibdi, chala faylasufga o'xshab qolgan edi: ilgari hech bunday gapirmasdi. Nosini tufurgach, yengil tortgandek qo'l siltab, davom etdi: — Mayli, bu gaplar hozir befoyda, baribir ishonmaysan. Keyin bir kun hammasini aytib beraman. Lekin, boyagi gaping to'g'ri: aybi bo'lmasa qamamaydi. Ayb, ayb, deymiz-u, kimda yo'q u, jo'rajon? Mana shu savlat to'kib

yurganlarning hammasi ham oppoqmi? So'ng u tuyqusdan eski ashulasini eslab qoldi:

— Yur, jo'rajon, ikkovimiz bir portretga tushaylik!

— Shu aft, shu angor bilanmi? — dedim kulib. — Boshqa payt, boshqa payt.

Ramazon o'sha kuni menikida tunab, ertasi ishiga ketdi. Ishi og'ir — tandirdan cho'g'dek qizib chiqqan g'ishtlarni olib taxlar ekan: horib-chuykab, kaftlari qavarib, oyda bir marta, shunda ham yo'lkira so'rab kelardi. Hordiq kuni shaharga tushib, eski odati — bor-budini allakimlarga ulashib, ketishda mendan pul so'rab kelardi.

O'sha — o'zimizning Ramazon!

Olti oydan keyin uning jazo muddati bitdi. Bitgan kuni u kechki poezdga bilek olib, ishxonamga keldi.

— Hamma jo'rangni chaqir!

— Ha, yana biror hunaring qolganmidi?

— Bi-ir, registronda o'tiraylik! Ketar jafosiga!

Ishdan ertaroq chiqib, to'rt-besht ulfat «Zarafshon» restoraniga bordik. Ramazon hamma narsani taxt qilib, uzun stolning to'rida tirjayib o'tirgan ekan.

— Bor jo'rang shumi? E, bechora! Ziqnaligingga boribsan-da. Qo'rqma, karmon katta, atab qo'yganini berdi!

O'sha kech restoranda rosa yayradik. Ramazonning o'zi ayniqsa bayram qildi. Muzika boshlanishi hamono o'rtaga tushib, holdan toyguncha o'ynadi. O'yini ham o'ziga o'xshagan edi: goh tizzalariga shapatilay-shapatilay davra bo'ylab kavkazchasiga yo'rg'alab ketadi, goh qo'llarini ikki yonga siljitgancha kiftlarini qimirlatib., «Ha-a, hu-u!» deya qiyqiradi, hayqiradi, sakraydi, irg'ishlaydi: goh jilmayadi, goh hazilga qovog'ini uyub

oladi: duch kelgan qizni raqsga tortadi, ajabki, u ham nozlanib o'tirmay peshvoz chiqib boraveradi: qizga qarab kuladi, yig'laydi, po'pisa qiladi, yolvoradi: endi mag'rur, purviqor, keyin yana tushkun, g'amgusor, yana izhor, iltijo... Chapak, olqishlar...

Butun restoran ahli tomoshabin, barchaning ko'zi Ramazonda. Butun u bayram qilardi, tantana qilardi: kechagi g'amu g'uborlarini unutgan, yana asliga qaytgan, o'sha eski — beg'am, beg'ubor Ramazonga aylangan edi.

Restorandan chiqqach, sheriklarimga javob berib, Ramazonni kuzatgani u bilan vokzalga bordim. Poezd hali kelmagan ekan, suv ichish bahona tag'in restoranga kirdik. Kayfi ancha oshib qolgan Ramazon ana shunda dardini yordi.

— Bari bir ishonmaysan-da, jo'rajon, — deya gap boshladi u. — Lekin iltimos: bu safar ishon!

Ramazon o'shanda rostdan ham Barnaulga jo'nagan ekan. Poezdni kutib o'tirib, mana shu yerda, restoranda bir kishi bilan tanishib qoladi. Birga ovqatlanishadi. Keyin Ramazon uning yuklarini — o'sha mash'um chamadon va qutilarni vagonga joylashga ko'maklashadi. Poezd jo'nay-jo'nay deb turganda kupega ikki odam kirib keladi. Ularning sharpasini oldinroq sezgan haligi kishi tahlika aralash yig'lab-yolvorib Ramazonga yopishadi: «Jon uka, yuklar meniki deng, yarmi meniki, deng. Chiqib ketsak, foydani teng bo'lamiz. Meni bilishadi, qo'lga tushsam... Siz yoshsiz, kechirishadi», alay-balay. Ramazon — go'l, tay-tuv Ramazon laqqa ishonadi, hech baloni o'ylamasdan rozi bo'ladi. Hushini yig'ib, qarasa — atrofni miditsionerlar o'rab turibdi. «Ha, meniki, meniki,— deydi sarosimaga qolib,— hammasi meniki». Yoniga qarasa — haligi kishi yo'q, yerga kirgandek zim-g'oyib.

—Ana, aytdim-ku, ishonmading, bari bir ishonmaysan, — dedi Ramazon hafsalasi pir bo'lgandek, qandaydir mung bilan. — Hech kim ishonmaydi.

—Shu gaplarni nega sudda aytmading? — dedim hayratim oshib.

— Aytib edim, tergovda ming marta takrorladim. Tergovchi eshitgisi ham kelmadi. «Senlarning hammang shunaqa tulkisan!» dedi. Nima qilsin —

shuncha narsa bilan qo'lga tushganingdan keyin yelkangga qoqib, qo'yib yuborsinmi? Kimnidir qamashi kerak-ku, ularning ham plani bordir. O'zi tergoviyam, kamerasiyam jonga tekkan edi, jo'ra, e, cho'zilib yotadimi, xudoning buyurgani-da, dedim!

— Ahmoq, tentak! Bir muttahamning nayrangiga uchi-ib... Odam ham shunday anoyi bo'ladimi? Men o'la-qolsam ishonmasdim.

— Men ishondim-da, jo'rajon, nima qilay? «Yettita bolam bor, — dedi, — yettovi ham qiz, — dedi. — Uchtasi bo'y yetgan, uzatishim kerak, o'zim zavodda oddiy qorovulman, jigarim kasal», dedi. Ahvolini ko'rgan kishi, agar inson bo'lsa, ishonardi, men ham ishonibman-da, jo'rajon!

— Mana — ishonchingga mukofot!.. Sen ham qochgin edi, «Bilmayman, meniki emas», deb turib olgin edi, kallavaram!

— Bunday qilsam, uni tutar edi-da? So'z bergan edim, nomardlik bo'lardi...

— Ie! — dedim fig'onim chiqib. — Ha, tutsin edi, qamasin edi — qilmishiga yarasha!!! Voy ahmog'-ey, so'z bergan emish! Balki qizlarining tashvishini qilgandirsan, ersiz qoladi sho'rliklar deb?! Ehtimol, o'sha uchchiga chiqqan chayqovchidir, qallobdir! Ular shunaqa bo'ladi. Ba'zan hatto uydagi xotinini ham o'rtaga qo'yib...

— Unisini senlar bilasan, gapga boysanlar. Kap-katta odam, ko'ziga yosh olib gapirganda ishonmay bo'ladimi? Sochlari ham oq edi... Mayli, jo'ra, endi pushaymonning foydasi yo'q — bo'lgani bo'ldi, bo'yog'i so'ndi. Dunyoni panjaradan ham bir ko'rib qo'ydim-da, ziyon qilmas...

Ramazon chakkasini kaftiga bosgan ko'yi deraza osha perronga tikilib o'tirardi. O'ychan, beozor, hokisorgina... «Uni xushlamaslik, yoqtirmaslik mumkin, lekin yomon ko'rib bo'lmaydi», deb o'yladim ichimda.

U bir payt ko'zini qisinqiragancha nima deb qoldi deng:

— Hozir Novosibirsk poezdi keladi, hayyo-huyt deb Barnaulga jo'navorsam-chi?

— O'ling kelgan bo'lsa shunday qil, milisaga tutib bermagan ham nomard! — dedim achchiqlanib. Laka-lov qiliqlari, gap-so'zlari yana birpasda ko'nglimga urgan edi. — Ramazon, boshni qotirma, qayoqqa ketsang ket, jo'ra! Iltimos, endi bu yoqlarga qadam bosa ko'rma!

Ramazon ketdi. Poezd o'rnidan qo'zg'alganda perron bo'ylab bir hayqiriq yangradi: «Chantrimore-e!» «Kalamakatore» bo'g'zimda qoldi — aytolmadim. Poezd endi to'xtamaydi, uni na men, na Ramazon to'xtata oladi: Ramazon esa ketdi, jo'nab ketdi, endi kelmaydi!

U ketgach — shahar, g'ala-g'ovur shahar birdan zeri-karli, fayzsiz ko'rindi ko'zimga.

Shunday qilib Ramazon ketdi, boshqa kelmadi. Borgan yili uylandi, baribir o'sha qizga — tog'asining qiziga uylandi. (Onasi ham tuzalib qolgan bo'lsa kerak.) Keyingi yili o'ziga imorat qurdi. Hozir to'y qilmoq taraddudida yurganmish...

Bultur kuzakda Boysunga borganimda bozor aylanib yursak, yonimdagi hamrohim:

— Ana, oshnangizni qarang! — deb qoldi.

Ramazon! Oldida bir choyquti, bozorni boshiga ko'tarib, yeng shimargancha olma sotyapti. Ko'nglimda shubha uyg'ondi: «O'shandagi gap tasodif emas shekilli, asli qonida bor ekan-da buning». Lekin nima ham derdingiz — tirikchilik, birovning ro'zg'orini birov tebratmaydi.

— Barnaulda olma kamchil emish, Barnaulga olib borish kerak edi! — dedim yaqinlashib, kinoya bilan.

— E, e, jo'rajon! — deya yuzi yorishgancha o'rnidan turib ketdi u. — O'zim ham Barnaulni ko'zlab turuvdim, senday maslahatchiga zor bo'lib. Nima qilay, jo'ra, yer bilan bitta to'kilib yotibdi. Molga beray desam, ko'ngil bo'lmaydi, uvol. Undan ko'ra... — Ramazon tanlab-tanlab, hamrohim bilan menga ikkitadan olma tutqazdi. — Yeb ko'ringlar, bunaqasi Bog'i Eramda ham

yo'q.

Birpas oldida chaqchaqlashib turdik. U hay-huylab o'tgan-ketganni chaqirar, idishi bo'lsa idishini, bo'lmasa — qo'yni-qo'njini olmaga to'latib jo'natar edi.

— Pulini nega olmayapsan?

— E, otamga qavm bo'ladi, noqulay.

— Bunisi-chi?

— E, ena jamoatimizdan qarindosh...

— Olmang ko'p bo'lsa, davlatga topshirvormaysanmi bunday qilib o'tirguncha?

— Qarzim bormi? Arzon oladi!

— Axir, hammaga tekin ulashyapsan-ku?

— E, biri xesh, biri tabor.

— Senga begonasi bormikan Boysunda?

— Bor, — dedi Ramazon tirjayib. — Mana — sen! Musofir, sotqin, shaharlik!

U kechqurun bir to'rxalta sara olma ko'tarib uyimizga keldi.

—Yaxshimi, yomonmi, shoir noming bor, ko'chada olma ko'tarib yursang obro'ying buziladi, dedim...

«Obro'ying buziladi», «to'kiladi emas, «buziladi»! Ramazonning gapi, Ramazongina shunday deyishi mumkin!

Ana sizga — Ra-ma-zo-on!

Ramazon, jo'ra, jo'rajon, mana — qo'limdan kelganicha seni naql qildim. Men bu narsani sen uchun, senga bag'ishlab yozdim. Ba'zi o'rinlarda oshiribroq yuborgan bo'lsam, ko'nglingga olmassan. Bu ish qurg'ur o'zi shunaqa, shunday qilmasa bo'lmaydi.

Mendan ahvol so'rasang — turmushim eskicha, bir maromda. Chatog'i shundaki, bi-ir maromda! Noliyotganim yo'q, hamma narsam yetarli, joyida. Lekin hayotimga nimadir yetishmaydi, nimadir — yirikroq tashvish deymizmi, to'polon deymizmi yoki bir mo'jizami... Qilayotgan ishlarimdan ko'nglim to'lmaydi, hammasi ko'zimga mayda, arzimadek tuyuladi. Ishga borib kutasan o'sha narsani, uyga kelib kutasan — behuda. Goho boshingni devorga urging keladi — shoyad biror yangilik ro'y bersa!..

Bu nolish, shikoyat emas, Ramazon — hasrat, do'stning do'stga hasrati!

Kecha kechasi birovning yo'talidan uyg'onib ketdim. Qattiq yo'talardi, beton devorga qoziq qoqqandek bo'g'iq yo'tal. «Qizimmi?!» Uyqu qochdi. Xotinimni uyg'otib, «Turib qarasang-chi!» dedim. Narigi xonaga chiqib, qizimdan xabar olgan xotinim «E, qo'shnining bolasi-ku!» dedi. O'sha zahoti xotirjamgina uyquta ketibman.

Nega bunday, Ramazon?

O'tgan hafta tunga yaqin uyimga telefon bo'ldi. Boysundan. Bir hamshaharimizning tog'asi vafot etibdi, ertalab chiqarishmoqchi, iloji bo'lsa, shu gapni jiyaniga yetkazishim kerak ekan. «Bemahalda sizni bezovta qildik-da, og'ajon, ovora bo'lasiz-da», deb qayta-qayta uzr so'rashdi, «lloyo bir o'g'lingiz o'nta bo'lsin, baraka toping», deya rosa alqashdi. Ishdan qattiq charchab kelgan edim, o'zimcha mulohaza yuritdim: «Jiyanining uyi shaharning bir chetida! Ertalab chiqarisharkan, bugun borib aytdim nimayu saharda ishxonasiga telefon qilib qo'ydim nima — bari bir janozaga yetib borolmaydi». Yetib borolmasligi aniq edi, lekin...

Ana shunday, mening uyimda telefon bor! Men ishdan charchab kelaman! Nega bunday, Ramazon? O'rnimda sen bo'lganingda nima qilarding?

Sudingda qatnashgan yozuvchi do'stim yaqinda «O'zini o'zi qamatgan afandiroq bir oshnang bor edi, qaerda hozir, nima ish qilyapti?» deya seni so'rab qoldi.

Afandimiding, Ramazon? Hozir ham shundaymisan? Bilaman, shundaysan, sen o'zgarmaysan. Ammo men nega o'zgardim? Nega bunday bo'lib qoldim? Nega o'shandagi zorlanishlaringga kulib qaradim, sen bilan «bir portret»ga tushmadim? Tushganimda, bugun uni xonamning to'riga osib qo'yardim — ba'zi narsalarni eslatib, ba'zi narsalardan ogohlantirib turardi. Men aytgan «poza»lardan, sen aytgan «foza»lardan...

Bir haftalik betayin, bema'no kuydi-pishdilar oqibati — shanba kunlari turgim kelmay, to'shakda uzoq cho'zilib yotaman, gangib, karaxt yotaveraman, kutib — nimanidir, kimnidir... Mana, hozir sen kirib kelasan. To'satdan. Tashvish bilan, to'polon bilan. Olma olib kelasan, jaydari olma. «Chantrimore-e!» deysan qulochingni keng yozib. «Kalamakatore!» deyman men.

Bu nima degani, Ramazon? Qaysi tildan bu g'alati so'zlar, ma'nosi nima? Men bilmayman, sen ham bilmaysan. Shodi garangdan so'raylik desak, u endi yo'q — uzoq yili o'lgan. Miyasi aynib o'lgan. Quloqning zahmidan. Urushning kasri.

Undan tirnoq — farzand qolmadi, mol-dunyo qolmadi — «Chantrimore» qoldi, «Kalamakatore» qoldi, bizga: senga, menga...

Nima degani bu?

O'ylashimcha, buni endi faqat ikki kishi — ikkalamizgina tushunadiganga o'xshaymiz: senu men.

1981